

Pasaulietinių pastatų
sienų tapyba:

aktualios restauravimo
teorijos, metodikos ir problemos

Mural Painting
in Secular Buildings:

Relevant Theories, Methods,
and Problems of Restoration

Vilniaus dailės akademija

Pasaulietinių pastatų sienų tapyba:

aktualios restauravimo
teorijos, metodikos ir problemos

Mural Painting in Secular Buildings:

Relevant Theories, Methods,
and Problems of Restoration

Tarptautinė mokslinė konferencija-seminaras
2015 m. gegužės 14–15 d.

International Scientific Conference-Seminar
14–15 May 2015

Vilnius 2015

Konferencijos-seminaro rėmėjai ir partneriai / Sponsors and Partners:

Kultūros paveldo departamentas / Department of Culture Heritage

Vilniaus dailės akademija / Vilnius Academy of Arts

Lietuvos Respublikos restauratorių sąjunga / Lithuanian Restorers' Union

Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka / Vilnius County

Adomas Mickevicius Public Library

Saldutiškio dvaras (Utenos r.) / Saldutiškis manor (Utenos distr.)

Burbiškio dvaras (Anykščių r.) / Burbiškis manor (Anykščiai distr.)

Vilniaus klubas / Vilnius Club

Konferencijos rengėja / Coordinator of the Conference

dr. Dalia Klajumienė

Vertimas į lietuvių ir anglų kalbas**Translated into Lithuanian and English by:**

Giedrė Junčytė, Lina Michelkevičė,

Indrė Užuotaitė, Gintautė Žemaitytė

Redaktorė / Copy editor

Giedrė Junčytė

Dizainerė / Designer

Edita Namajūnienė

© Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015

© Edita Namajūnienė, 2015

ISBN 978-609-447-165-0

Programa

Gegužės 14 d., ketvirtadienis
Vilniaus dailės akademijos galerija „Židinyš“, II a. salė
(Dominikonų g. 15, Vilnius)

- 9.30** Dalyvių registracija
- 10.00** Konferencijos-seminaro atidarymas
- 10.15** Ewa Świącka
Nepriklausoma sienų tapybos restauratorė, Varšuva, Lenkija
Pasaulietinių pastatų
sienų tapybos autentiškumas
- 10.45** Blaž Šeme
Liublianos universiteto Restauracijos,
vaizduojamojo meno ir dizaino fakultetas,
Liubliana, Slovėnija
- Tjaša Pristov
Slovėnijos kultūros paveldo apsaugos institutas,
Kultūros paveldo tarnybos Liublianos regiono biuras,
Liubliana, Slovėnija
- Pasaulietinių pastatų tapybos**
konservavimas Slovėnijoje
- 11.15** Audronė Kaušiniene
Lietuvos Respublikos restauratorių sąjunga, Vilnius, Lietuva
Rudaminos dvaro rūmų (Lazdijų r.)
eksterjero sienų tapybos konservavimo problemos

11.45–12.00

Kavos pertrauka

12.00

Indrė Valkiūnienė

*Lietuvos Respublikos restauratorių sąjunga,
Vilnius, Lietuva*

**Tiškevičių rūmų Vilniuje (Trakų g. 12)
XIX a. tapytas dekoras. Gruntas ir tapyba**

12.45

**Tiškevičių rūmų Vilniuje (Trakų g. 12)
restauruotos sienų tapybos apžiūra.**

Diskusija

Dalyvių skaičius ribotas, būtina registracija
el. p. dklajum@gmail.com

13.30–15.00

Pietų pertrauka

15.00

Heli Tuksam

Tartu meno kolegija, Tartu, Estija

Pasakojimas apie sienų tapybą

15.30

Juozas Algirdas Pilipavičius

Vilniaus dailės akademija, Vilnius, Lietuva

**Panemunės pilies (Jurbarko r.) sienų tapybos
restauravimo metodologiniai ypatumai**

16.00

Susanne Kaun

*Norvegijos kultūros paveldo tyrimų institutas (NIKU),
Oslos, Norvegija*

**„Atomas visatoje“. Pero Krogho monumentaliojo
meno kūrinio Oslo universiteto Gydytojų pastato
vestibulyje restauravimas**

16.30

Tjaša Pristov

*Slovėnijos kultūros paveldo apsaugos institutas,
Kultūros paveldo tarnybos Liublianos regiono biuras,
Liubliana, Slovėnija*

**Liublianos SNG operos ir baletu teatro
sienų tapybos konservavimo-restauravimo darbai**

17.00

Diskusijos

9.00

Gegužės 15 d., penktadienis

**Seminaras Saldutiškio (Utenos r.)
ir Burbiškio (Anykščių r.) dvaro rūmuose.**

Išvykstama 9 val. nuo Bernardinų sodo vartų
(Vilnius, Maironio g.)

Dalyvių skaičius ribotas, būtina registracija

el. p. dklajum@gmail.com

Programme

14 May, Thursday
Gallery "Židinys", Vilnius Academy of Arts
(Dominikonų Str. 15, Vilnius)

9.30 Registration of Participants

10.00 Opening of the Conference-Seminar

10.15 Ewa Świącka
Independent Wall Painting Restorer, Warsaw, Poland
**Authenticity of Mural Paintings
in Secular Buildings**

10.45 Blaž Šeme
*Department of Restoration, Academy of Fine Arts and
Design, University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia*

Tjaša Pristov
*Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia,
Cultural Heritage Service, Ljubljana Regional Office,
Ljubljana, Slovenia*

**Conservation of Mural Paintings
in Secular Buildings in Slovenia**

11.15 Audronė Kaušiniene
Lithuanian Restorers' Union, Vilnius, Lithuania
**Conservation Problems of Exterior Wall Painting
of Rudamina Manor House (Lazdijai Dist.)**

11.45–12.00

Coffee Break

12.00

Indrė Valkiūnienė

Lithuanian Restorers' Union, Vilnius, Lithuania

19th Century Painted Décor in the Tiškevičiai Palace in Vilnius (Trakų St. 12). Undercoat and Painting

12.45

Viewing of the Restored Wall Paintings in the Tiškevičiai Palace in Vilnius (Trakų St. 12). Discussion

(The number of participants is limited;

registration is obligatory – email: dklajum@gmail.com)

13.30–15.00

Lunch Break

15.00

Heli Tuksam

Tartu Art College, Tartu, Estonia

The Story of a Wall Painting

15.30

Juozas Algirdas Pilipavičius

Vilnius Academy of Arts, Vilnius, Lithuania

Methodological Considerations on the Restoration of the Wall Paintings in Panemunė Castle (Jurbarkas Dist.)

16.00

Susanne Kaun

Norwegian Institute for Cultural Heritage Research (NIKU), Oslo, Norway

“The Atom in the Universe”: Restoration of the Monumental Artwork by Per Krogh in the Entrance Hall of the Physicians Building at the University of Oslo

16.30

Tjaša Pristov

*Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia,
Cultural Heritage Service, Ljubljana Regional Office,
Ljubljana, Slovenia*

**Conservation-Restoration Works on Wall Paintings
in SNG Opera and Ballet House, Ljubljana**

17.00

Discussions

15 May, Friday

9.00

**Seminars in Saldutiškis (Utena Dist.)
and Burbiškis (Anykščiai Dist.) Manor Houses**

Departure 9 am from the Bernardinai Garden
(Maironio st., Vilnius)

The number of participants is limited;
registration is obligatory – email: dklajum@gmail.com

Tezès / Theses

Authenticity of Mural Paintings in Secular Buildings

Majority of historic mural paintings in Europe can be found in sacral architecture. Long tradition and continuity on religious practice helped them to survive up to our times.

Painting on the walls of secular buildings was also very common in all periods and different areas of human activity. Many of architectural objects were places of living, like castles, palaces, manor houses. High class residences often were very rich in their decoration. However, mural paintings can also be found in more common burgher houses or even village cottages. For the reason of intensive exploitation of interiors, mural decorations were habitually “refreshed”, over plastered, overpainted due to the changes of ownership, taste, style or manner. Many painted decorations were damaged by natural disasters, lack of interest or the buildings were simply abandoned. What can we say about their authenticity? Are they original only in their continuous existence in interior or also if found under many latter layers of overpainting?

The most significant aspects proving authenticity of the art piece in general are the materials used, original technique and technology of execution. We have no doubts that the pigments invented in the 19th century cannot be found in Gothic paintings. But is it the only condition of authenticity? What can we say about seriously deteriorated decorations? Are they more authentic as preserved fragments and traces of paint layer, or rather when completed by the conservators who tried to reconstruct the supposed artist’s project?

In every case a conservator-restorer has to make a decision what is more important in historical mural painting – its significance as an evidence of the past or rather its attractiveness as a piece of art.

Pasaulietinių pastatų sienų tapybos autentiškumas

Dauguma istorinių sienų tapybos darbų Europoje randami sakralinėje architektūroje. Ilgalaikės tradicijos ir religinių praktikų tęstinumas padėjo jiems išlikti iki mūsų laikų.

Pasaulietiniuose pastatuose sienų tapyba taip pat buvo įprastas dalykas visais laikais ir visose žmonių veiklos srityse. Daugelis architektūrinių objektų buvo gyvenamosios vietos, kaip kad pilys, rūmai, dvarai. Aukštosios klasės buveinės dažnai buvo gausiai dekoruotos, tačiau sienų tapybos galima rasti ir įprastuose miestiečių namuose ar net kaimuose.

Intensyviai naudojant interjerus, sienų dekoras paprastai buvo „atnaujina- mas“, iš naujo tinkuojamas, perdažomas atsižvelgiant į savininkų skonio, stiliaus ar manieros pokyčius. Didelė tapyto dekoruoto dalis nukentėjo nuo stichinių nelaimių, dėmesio stokos ar dėl to, kad pastatai buvo tiesiog apleisti. Ką galime pasakyti apie jų autentiškumą? Ar jie yra originalūs, tik jei nepertraukiamai egzistavo interjere, ar ir tuomet, jei buvo rasti uždažyti daugeliu vėlesnių sluoksnių?

Svarbiausi aspektai, įrodantys visų meno kūrinių autentiškumą, yra naudotos medžiagos, originali technika ir atlikimo technologija. Nėra abejonių, kad XIX a. išrastų pigmentų neįmanoma rasti gotikinėje tapyboje. Bet ar tai yra vienintelė autentiškumo sąlyga? Ką galime pasakyti apie rimtai sugadintą dekorą? Ar jis autentiškesnis, kai išsaugoti tik fragmentai ir dažų sluoksnių pėdsakai, ar tuomet, kai yra užbaigtas konservatorių, bandant rekonstruoti numanomą menininko projektą?

Kiekvienu atveju konservatorius-restauratorius turi nuspręsti, kas yra svarbiau: istorinio sienų tapybos darbo, kaip daiktinio įrodymo iš praeities, reikšmingumas ar jo, kaip meno kūrinio, patrauklumas.

Blaž Šeme

*Department of Restoration, Academy of Fine Arts and Design,
University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia*

Tjaša Pristov

*Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia,
Cultural Heritage Service, Ljubljana Regional Office, Ljubljana, Slovenia*

Conservation of Mural Paintings in Secular Buildings in Slovenia

Slovenia is rich in mural paintings in secular buildings. Even in Roman times the walls of many urban houses (in Emona, Celea, Poetovio, Neviodunum, Carnium, etc.) and rural villas were decorated with paintings. Besides numerous excavated fragments of antique mural paintings, the earliest preserved painted surfaces in castles, manors and urban houses come from late medieval and Renaissance. Some picturesque painted facades of old towns, for example, in Škofja Loka and Radovljica, also belong to that period. However, there are more mural paintings of secular buildings of baroque and later periods, either simple folk art on facades of rural houses or more sophisticated paintings of urban and aristocratic residences. There are some interesting examples of Renaissance and baroque illusionistic ceiling painting in castles and manors. In the 19th and 20th century a lot of new secular mural paintings were created in public (theatres, opera house, museums, galleries, governmental and educational buildings, etc.) and private buildings. Furthermore, in the first two decades after WW II some monumental murals in the style of the social realism were painted in public and residential buildings.

The year 1913 marked the beginning of organized protection of cultural heritage in Slovenia. Initially, the priority was given to the protection and conservation-restoration of medieval mural painting heritage in sacral buildings (churches, chapels, and shrines). Only in recent decades more mural paintings in secular buildings were conserved-restored under the supervision of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia. In Ljubljana, to mention just some of the largest projects, the

conservation-restoration of the paintings in the Opera House, the Parliament Building and the National Gallery was done recently. Still, many paintings deserve better care and maintenance. One of the challenges that we face is to assemble the pieces of fragments of Roman mural paintings that were excavated on certain locations (Celea, Carnium, Emona) with the help of a computer program.

This presentation focuses on the most interesting and relevant examples of mural paintings in secular buildings in Slovenia and on selection of recently conserved-restored mural paintings in secular buildings in Ljubljana with an emphasis on materials, techniques and conceptions applied.

Some problems concerning total renovations of secular buildings with the relationship to preserved paintings will be stressed, especially their presentation based on evaluation and lack of interest in more recent decorative paintings.

.....

Blaž Šeme

*Liublianos universitetas, Restauracijos, vaizduojamojo meno
ir dizaino fakultetas, Liubliana, Slovėnija*

Tjaša Pristov

*Slovėnijos kultūros paveldo apsaugos institutas, Kultūros paveldo tarnyba,
Liublianos regiono biuras, Liubliana, Slovėnija*

Pasaulietinių pastatų tapybos konservavimas Slovėnijoje

Slovėnija nuo seno yra turtinga pasaulietinių pastatų sienų tapybos. Netgi Romos laikais daugelio miestų (pavyzdžiui, Emonos, *Celeos*, Poetovio, Nevidunumo, Karniumo) namai ir kaimų vilos buvo dekoruojamos sienų tapyba. Be daugybės atrastų antikinių sienų tapybos fragmentų, anksčiausiai buvo konservuoti vėlyvųjų viduramžių ir renesanso tapyti pilių, dvarų ir miestų namų paviršiai. Kai kurie vaizdai, ištapyti ant senamiesčių fasadų, pavyzdžiui, Škofja Lokà ir Radovlicoje, taip pat priskiriami tai epochai. Vis dėlto daugiausia pasaulietinių pastatų sienų tapybos pavyzdžių yra išlikę iš baroko ir vėlesnių epochų: tai ir paprasta tautodailė ant kaimo namų fasadų, ir rafinuotesnės sienų tapybos kūriniai miesto ir aristokratų rezidencijose. Keletas įdomių renesanso ir baroko iliuzinės lubų tapybos pavyzdžių išlikę pilyse ir dvaruose. XIX ir XX a. buvo sukurta daugybė naujų pasaulietinės sienų tapybos kūrinių viešuosiuose pastatuose (teatruose, operos teatre, muziejuose, galerijose, valstybinėse ir mokslo įstaigose) ir privačiuose namuose. Be to, po Antrojo pasaulinio karo per pirmus du dešimtmečius viešuosiuose ir gyvenamuosiuose pastatuose nutapyta keletas monumentalių sienų tapybos darbų socialinio realizmo stiliatika.

1913 metai žymi profesionalios kultūros paveldo apsaugos Slovėnijoje pradžią. Tačiau pačioje pradžioje didžiausias dėmesys kažkodėl buvo skiriamas sakralinių pastatų (bažnyčių, koplyčių, šventyklų) viduramžių sienų tapybos paveldo apsaugai ir konservavimui bei restauravimui. Tikrai pastaraisiais dešimtmečiais, prižiūrint Slovėnijos kultūros paveldo apsaugos institutui, buvo daugiau konservuota ir restauruota pasaulietinių pastatų sienų tapybos. Paminint tik keletą didžiausių projektų, Liublianoje neseniai atlikta

Operos rūmų, Parlamento pastato ir Nacionalinės galerijos sienų tapybos konservavimas ir restauravimas. Vis dėlto daugybė sienų tapybos objektų turėtų sulaukti daugiau dėmesio ir finansinės paramos. Vienas iš iššūkių, su kuriuo susiduriame, yra kompiuterine programa atkurti Romos laikotarpio sienų vaizdinius iš atskirų tam tikrose vietovėse (*Celeos*, Karniume, Emonoje) rastų tapybos fragmentų.

Pranešimo objektas – įdomiausi ir aktualiausi šiandienos pasaulietinių pastatų sienų tapybos pavyzdžiai Slovėnijoje, taip pat neseniai konservuotų ir restauruotų sienų tapybos kūrinių pasaulietiniuose pastatuose Liublanoje atrinkimas, pabrėžiant medžiagas, technikas ir taikomas koncepcijas. Bus akcentuotos kai kurios problemos, kylančios dėl išbaigto pasaulietinių pastatų restauravimo ir santykio su išlikusia sienų tapyba, ypač turint omenyje šių pastatų vertinimą ir dėmesio vėlyvajam tapybos dekorui trūkumą.

.....

Rudaminos dvaro rūmų (Lazdijų r.) eksterjero sienų tapybos konservavimo problemos

Pranešime pristatomos Lietuvoje unikalios baroko sienų tapybos Rudaminos dvaro rūmų (Lazdijų r.) eksterjere išsaugojimo problemos, kurios iškilo ir yra sprendžiamos atliekant taikomuosius tyrimus ir konservavimo darbus. Pateikiamas architektų, polichromijos specialistų požiūris į neabejotinai vertingo kultūros paveldo išsaugojimą.

Svarstoma, kokie konservavimo būdai turėtų būti taikomi, kai tenka tvarkyti ankstesnių konservavimo specialistų padarytą žalą arba kai dėl įvairių priežasčių nuo natūros tyrimų iki dekorų konservavimo darbų praeina ne vieni metai, naikinantys atidengtą tapybos sluoksnį. Kokios turi būti taikomos laikinosios priemonės, kad atidengta tapyba būtų apsaugota nuo žalingo aplinkos ir klimato poveikio? Finansavimo trūkumas dažnai lemia nedovanotinai lėtą, su pertrūkiais darbų eigą. Pranešėja pristatys, kokie Rudaminos rūmų eksterjero tapybos konservavimo metodai buvo pasirinkti ir kas juos nulėmė.

Conservation Problems of the Exterior Wall Painting of Rudamina Manor House (Lazdijai Dist.)

This report presents the problems relating to the preservation of unique in Lithuania Baroque exterior wall paintings of Rudamina manor house (Lazdijai Dist.) which have arisen and are tackled by conducting applied research and conservation work. The approach of architects and polychromy specialists to the preservation of undoubtedly valuable cultural heritage is introduced.

This report discusses what kind of preservation methods should be applied when it comes to repairing the damage of previous conservation works or when, for various reasons, the period between the first exploratory research and the conservation of the decor stretches over several years, destroying the exposed layer of the painting. What provisional measures must be applied to protect the uncovered painting from the harmful environmental and climate impacts? Lack of funding often leads to unacceptably slow, intermittent work. The speaker will present the methods which were chosen while conserving the Rudamina manor exterior painting and what led to them.

Tiškevičių rūmų Vilniuje (Trakų g. 12) XIX a. tapytas dekoras. Gruntas ir tapyba

Pranešime, analizuojant Tiškevičių rūmų Vilniuje (Trakų g. 12) sienų tapybos antrame ir trečiame aukštuose restauravimo eigą, siekiama pristatyti opią šiuo metu Lietuvoje vis dažniau išskylančią problemą – grunto painiojimą su tapybos sluoksniu, atliekant polichromijos tyrimus. Dažnai vizualiai grunto sluoksnį sunku atskirti nuo tapybos, nes dažų sudėtis būdavo labai panaši ir netgi spalva parenkama artima tapybos fonui ar viršutiniam sienų dažui. Todėl dažnas polichromijos tyrimus atliekantis specialistas, norėdamas įvardyti pirminio dažų sluoksnio spalvą, nurodo atidengtą pirmą sluoksnį. Tačiau, kaip rodo praktika, tai ir yra pagrindinė klaida. Ryškiai geltonas gruntinis dažas dažnai buvo naudojamas norint „sušildyti“ virš jo dengiamą pilką ar kitos spalvos tapybos sluoksnį. Nuo tokio grunto pilka spalva tarsi mirga ir spinduliuoja iš vidaus. Po juodu klasicistinio frizo fono dažu dažniausiai randame tamsiai raudonos spalvos gruntą, o po lengvai pilkšvu lubų dažu dažnai yra šviesus, pilkšvai žydras gruntas. XIX a. tapyba nebuvo atliekama tiesiai ant tinko, to meto meistrai paruošdavo sienų ar lubų paviršių jį nugruntuodami arba nudažydami vieną kartą fono spalva. Todėl atliekant žvalgomuosius polichromijos tyrimus reikėtų ieškoti tapybos, kuri ne visada yra pirmasis sluoksnis.

Teoriniame pranešime bus pristatomi fono spalvos ir tapybos sluoksnio identifikavimo būdai, taikyti restauruojant Tiškevičių rūmus. Be to, konferencijos-seminaro metu restauruotą sienų tapybą bus galima pamatyti ir apie ją diskutuoti.

19th Century Painted Décor in the Tiškevičiai Palace in Vilnius (Trakų St. 12). Undercoat and Painting

In this report, analysis of the restoration process of wall paintings on the first and second floor of the Tiškevičiai Palace in Vilnius is the means to represent a burning problem (which is often faced in Lithuania) that undercoat is frequently confused with a paint layer during the course of the examination of polychromy. It's often difficult visually to separate out the undercoat from the paint layer because the composition of both materials is similar and the colour of the undercoat is close to the background of painting or overpainting. Therefore, the investigator conducting an examination of polychromy often assumes that the first open layer indicates a primary colour of the painting. However, the practise shows that it's a common error. Bright yellow undercoat was used as a warmth providing paint for grey or any other colour paint layer. Such an undercoat makes grey painting shimmer and ray from inside. Under the black paint of a classical frieze we often encounter dark red undercoat and the light grey paint of ceiling often hides dusty light blue undercoat. Painting was never made on a plain plaster in the 19th century, artisans prepared the surface of walls or ceilings by covering it with primer or the first layer of background colour paint. Therefore, we should search for a paint layer while performing an exploratory examination of polychromy.

In the speech, the methods of identification of the background colour and the paint layer will be presented, as they were used while restoring the Tiškevičiai Palace. The participants of this conference-seminar will also have an opportunity to see and discuss the restored wall paintings.

The Story of a Wall Painting

Construction works of the main building of Aruküla manor, located in Järva County, at the former border of Estonia and Livonia, began after 1770 when F. G. von Knorring, the son of A. F. von Knorring, moved from the village of Ervita to Aruküla. According to A. W. Hupel, the building already existed in 1798. There was a fire, but its consequences were not devastating; however, extensive repair works began only in 1820 when general Karl von Toll became the owner of the manor. Practically only the walls remained from the manor and the building obtained thoroughly classicist appearance.

Estonian art historian Ants Hein writes: "In the old age of General Toll, Aruküla manor house received another decoration – landscape views were painted on the second floor of the south-eastern illusory window niches."

It is also stated here that one of them is almost destroyed, but the second one has a well-preserved view to the church of Koeru. The chapels depicted in the picture were already destroyed by the middle of the 19th century. Therefore, our well-known art historian Villem Raam proposes 1838–1840 to be the years of completion.

The manor received its final finishing in the beginning of the 20th century, probably around 1908. A new plaster coat and cornices have originated from that time.

In summer 2014 the restoration of the building began. Among other tasks, a serious challenge was the restoration-conservation of the south eastern illusory window niches. As already mentioned, two paintings were in completely different conditions. One was very well preserved, but the second one was almost completely destroyed. Only after the assembly of scaffolding and dismantlement window frames, it was possible to take a closer look at the paintings. The aim of the visual observation was first of all to determine the condition of largely destroyed painting. The main reason for the damages was a broken window pane, through which the rain water had entered and destroyed the most of the painting. With the help of the

single preserved paint fragment it was possible to distinguish some figures. The observation showed that it was a landscape painting with two recognisable objects in the background. In the background, near the forest, it was possible to see a yellow building with grandiose measurements, which could be recognised as the main building of Aruküla manor. On the left side of the painting, it was possible to see the roof and the wings of the building. On the road that runs from the lower right side to the upper left side, there was a barely recognisable shape of a rider. Based on the description one could say that these two paintings were practically painted from the same place with different directions: one towards the church and the other towards the manor house. The latter becomes clear from the conversations with the locals and after watching historic pictures, where it is clearly seen that the old mill was located somewhere at the present place of the municipal hall. One old photo with a view to the south eastern frontal wall of the manor house is found, as well. In the picture, it is mainly possible to see a landscape and different light-dark colours.

The painting's ground layer has damages, like a few dense holes, several traces of flows and a larger area of finishing damages in the middle part. Only the surrounding strip of ornament, the greater part of heaven, forest depicted on the right side, a part of the central shrubs and fragments of a mill and few excerpts of a rider have been preserved. Single preserved colour pieces still gave some hope for the possibility to restore the painting to some extent.

In my presentation I will describe the realization of the project and discuss over the upcoming problems.

.....

Pasakojimas apie sienų tapybą

Arukiulos (*Aruküla*) dvaro, esančio Jervos apskrityje, prie buvusios Estijos ir Livonijos sienos, rūmų statybos darbai prasidėjo po 1770 m., kai F. G. von Knorringas, A. F. von Knorringo sūnus, persikraustė iš Ervitos kaimo į Arukiulos dvarą. Pasak A. W. Hupelio, 1798 m. Arukiuloje įvykusio gaisro pasekmės nebuvo skaudžios, vis dėlto didesni atstatymo darbai prasidėjo tik 1820 m., kai dvaro savininku tapo generolas Karlas von Tollas. Iš ankstesnio dvaro liko tik sienos, o pastatas įgavo klasicizmo architektūrai būdingą išvaizdą.

Estijos meno istorikas Antsas Heinas rašo: „Generolo Tollo senatvėje Arukiulos dvaras buvo dar kartą dekoruotas – antro aukšto pietrytinės pusės langų nišos ištapytos iliuzine sienų tapyba.“ Jis taip pat teigia, kad vienas iš peizažų buvo beveik sunaikintas, tačiau antrajame išlikęs vaizdas į Koeru bažnyčią. Peizaže vaizduojamos koplyčios buvo sunaikintos dar iki XIX a. vidurio, todėl garsus estų meno istorikas Villemas Raamas dvaro dekoravimo data siūlo laikyti 1838–1840 metus. Rūmų statybos darbai galutinai baigti XX a. pradžioje, apie 1908–uosius. Nuo tada interjere atsirado karnizai ir naujas tinko sluoksnis.

2014 m. vasarą pradėta rūmų pastato restauracija. Be kitų užduočių, rimtu iššūkiu tapo pietryčių pusės iliuzinės langų nišų tapybos restauracija ir konservavimas. Kaip jau minėta, abu peizažai buvo visiškai skirtingos būklės: vienas labai gerai išlikęs, o antrasis beveik sunaikintas. Tiksliai sumontavus pastolius ir išėmus langų rėmus buvo įmanoma įdėmiau pažvelgti į tapybą. Vizualinės apžiūros tikslas buvo visų pirma nustatyti smarkiai apgadinto kūrinio būklę. Pagrindinė žalos priežastis – suskilęs lango stiklas, per kurį patekęs lietaus vanduo sunaikino didžiąją tapybos dalį. Remiantis vieninteliu išlikusiu tapybos fragmentu buvo atkurtos kai kurios figūros. Apžiūrėjus paaiškėjo, kad tapybos kūrinyje buvo vaizduojamas peizažas su dviem atpažįstamais objektais. Antrame plane, greta miško, buvo įmanoma įžiūrėti Arukiulos dvaro rūmus primenantį didžiulį geltoną pastatą. Kairiajame peizažo kampe matyti pastato stogas ir sparnai. Kelyje, einančiame nuo peizažo dešinės pusės apačios iki kairės pusės viršaus, matyti vos įžiūrima raitelio

figūra. Remiantis aprašu, galima teigti, kad šie du peizažai tapyti toje pačioje vietoje, tik skirtingomis kryptimis: vienas žiūrint į bažnyčią, kitas – į dvaro rūmus. Ištyrinėjus ikonografinę medžiagą ir pakalbėjus su vietos žmonėmis paaiškėjo, kad dabartinio savivaldybės pastato vietoje anksčiau stovėjo senasis dvaro malūnas. Taip pat vienoje senoje fotografijoje užfiksuota pietrytinė dvaro rūmų siena, tačiau nuotraukoje daugiausia galima įžiūrėti peizažą ir šviesių bei tamsių spalvų kontrastą.

Didžiąją tapybos dalį gadina nuo laiko atsiradusios gilios skylės ir lietaus vandens žymės. Išlikusi tikrai kūrinių rėminanti ornamento juosta, didesnė dangaus dalis, miškas dešinėje pusėje, dalis centre esančių krūmynų, malūno fragmentai ir raitelio siluetas. Vienintelės išlikusios spalvos fragmentas vis dėlto suteikė vilties kažkiek atkurti iliuzinę nišos tapybą. Savo pranešime papasakosiu apie projekto įgyvendinimą ir aptarsiu būsimas jo problemas.

.....

Panemunės pilies (Jurbarko r.) sienų tapybos restauravimo metodologiniai ypatumai

Iš maždaug dešimties kiek geresnės būklės Lietuvos pilių tik dviejose išlikusi sienų tapyba. Tai rezidencinės Panemunės ir Siesikų pilyys. Siesikų pilyje, nepakankamai įvertinus tai, kad pagal šiuolaikinę autentiškumo sampratą vertinamas ne tik pirminis dekoras, bet ir vėlesni sluoksniai, pirmame aukšte buvo panaikinta visa ten buvusi tapyba. Todėl ypač aktualu gerai apmąstyti ir apsvarstyti likusios tapybos išsaugojimo metodus kitoje, Panemunės pilyje.

Panemunės pilyje sienų tapybos daugiausia yra antrame pietinio korpuso aukšte. Šiuo metu dekoru rasta šešiose patalpose, ankstyviausias gali siekti XVII a., tačiau daugiausia tai XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios klasicizmo stiliaus tapyba. Kai kur, pvz., langų glifuose, yra ankstesnių, net renesanso laikotarpio, puošybos elementų, taip pat matomi keli struktūriškai skirtingi komponavimo būdai. Kadangi pilis ne kartą perstatyta ir remontuota, sunaikinta daug sienų tapybos. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad nemažą dalį dekoru antro aukšto patalpose sudaro ornamentiniai, pasikartojantys motyvai, taip pat yra išlikę centriniai paveikslai, akivaizdu, jog yra įmanoma atkurti buvusias polichromines struktūras. Svarbiausi tapybos plotai išlikę, o tai leidžia tiek projektuoti papildymus jų viduje, tiek taikyti viso interjero atkūrimo metodą. Visgi reikia atkreipti dėmesį, jog kai kur yra keletas tapybos sluoksnių, o tai kelia papildomas užduotis. Ateityje tiriant kitas patalpas bei restauravimo darbų metu šalinant vėlesnio uždažymo, užtinkavimo sluoksnius, galimi informatyvūs atradimai, tikėtina praplėsti žinias apie skirtingų stilistinių epochų raidos etapus.

Panemunės pilies sienų tapybos atidengimo, konservavimo bei atkūrimo galimybės bus svarstomos pranešime.

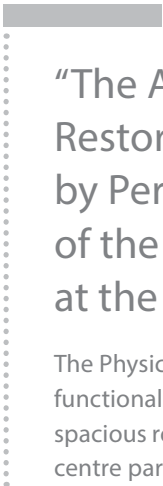
Methodological Considerations on the Restoration of Wall Paintings in Panemunė Castle (Jurbarkas Dist.)

Only in two of ten Lithuanian castles that remain in good condition have the wall paintings still remained. These are residential Panemunė and Siesikai castles. On the ground floor of Siesikai castle all the paintings have been removed because the contemporary conception of authenticity, stating that not only the primary décor but also the later layers have to be taken into account, as it has been underestimated. For this reason it is substantial to consider and discuss the methods of preservation of the remaining paintings.

In Panemunė castle most of the wall paintings are on the first floor of the south block. Currently, some décor has been found in six rooms; the earlier ones date from the 17th century, but mostly they are classical paintings from the late 18th - early 19th century. Some parts of the castle décor feature decorative elements of earlier periods, even of the Renaissance, structurally different ways of composition also can be recognized. The castle underwent several reconstructions and rehabilitations, during which a lot of the wall paintings were destroyed. However, in the rooms on the first floor the major part of décor feature ornamental, repetitive motifs and the central pictures are preserved; therefore it is evident that there is a possibility to restore previous polychrome structures. The most important areas of the paintings remain and this allows us to project internal replenishment of paint layers or execute full restoration of the interior. Still, it is important to notice that some paintings are multi-layered and it brings up some new tasks.

It is likely that an examination of the remaining rooms and removal of later overpaintings and additional layers of plaster will lead us to constructive discoveries, which will broaden our knowledge about the stages of development of different stylistic periods.

The possibilities of opening, conservation and restoration of the wall paintings in Panemune castle will be discussed in this presentation.

“The Atom in the Universe”: Restoration of the Monumental Artwork by Per Krogh in the Entrance Hall of the Physicians Building at the University Of Oslo

The Physicians Building at the University of Oslo is a wonderful example of functionalist architecture in Oslo, built in 1932–1934. The entrance hall is a spacious room which provides a spectacular view of Oslo and the fjord. The centre part is a 13 meter high cube, which is decorated on three sides with a monumental artwork made as a combination of stained-glass and fresco with glass inlays. The artwork covers an area of about 260 m². The famous artist and member of the artist group *frescobrødrene* (fresco brothers), Per Krogh, realized the monumental artwork with the help of the stained-glass artist Borgar Hauglid and the glazier Larsen in 1938.

The entrance hall and the stairways were painted following the original colour scheme, based on architectural paint research by NIKU in 2012. The restoration of the monumental artwork carried out in 2014 involving conservators (from NIKU), glaziers, a blacksmith and a decoration painter. During the restoration work it turned out that the ceiling was covered with asbestos from the 1930th. That fact led into a time consuming reconstruction of the ceiling.

The presentation will give a description of the interior and the integrated artwork with a focus on the materials and techniques used. It will also give an overview of the restoration work and the cooperation between the different crafts.

„Atomas visatoje“. Pero Krogho monumentaliojo meno kūrinio Oslo universiteto Gydytojų pastato vestibiulyje restauravimas

Oslo universiteto Gydytojų pastatas yra puikus Oslo funkcionalistinės architektūros pavyzdys, pastatytas 1932–1934 metais. Pastato vestibulis yra erdvi patalpa, iš kurios atsiveria įspūdingas vaizdas į Oslo miestą ir fjordą. Centrinė vestibulio dalis yra 13 m aukščio kubas, iš trijų pusių dekoruotas monumentaliojo meno kūriniais – kompozicijomis iš vitražų ir freskų su stiklo mozaikomis. Šį meno kūrinį 1938 m. įgyvendino garsus menininkas ir menininkų grupės „Frescobrødrene“ („Freskos broliai“) narys Peras Kroghas, padedamas vitražisto Borgaro Hauglido ir stikliaus Larseno; jis užima maždaug 260 m².

Vestibulis ir laiptai buvo ištapyti remiantis originalia spalvų schema, kuri nustatyta 2012 m. NIKU atliktais architektūriniais tyrimais. Monumentaliojo meno kūrinio restauravimas įgyvendintas 2014 m. – projekte dirbo restauratoriai (NIKU), stikliai, kalvis ir dekoracijų tapytojas. Restauracijos darbų metu paaiškėjo, kad lubos XX a. 4 dešimtmetyje buvo dengtos asbestu – tai pareikalavo daug laiko rekonstruojant lubas.

Pranešime bus pristatytas interjeras ir jame integruotas meno kūrinys, sutelkiant dėmesį į naudotas medžiagas ir technikas. Bus apžvelgiami restauravimo darbai ir skirtingų specialistų bendradarbiavimas.

Conservation-Restoration Works on Wall Paintings in SNG Opera and Ballet House, Ljubljana

SNG Opera and Ballet House presents an integrated masterpiece of the 19th century with a smart mix of architecture, interior decoration, fine and applied arts, and represents a unique monument of that time. The theatre was built in 1892 on plans of Czech architects J.H. Hrasky and J.A. Hruby in Neo-Renaissance style.

In 2006, the Restoration Center of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia elaborated a restoration project for intervention on the highest assessed elements, based on previous studies. Conservation-restoration works were carried out between 2008 and 2010 by groups of chosen academic restaurateurs, painters, sculptors and students of the Academy of Fine Arts and Design of the University of Ljubljana.

The conservation-restoration works on wall paintings constituted a great part of the total renovation of the Ljubljana's Opera House. Some of these paintings had already been restored in the past. Unfortunately, due to a limited documentation on previous works, certain paintings could have been processed only in their actual condition. The original paintings on the ceiling of the auditorium were unfortunately fully over-painted by Slavko Pengov as a part of renovating works in 1961, but most likely, he has kept their original contours.

In 1982, the façade with paintings on the frieze and gable was renovated. Original paintings on the façade were probably executed in the sgraffito technique, but even at that time, there was not enough data available for a complete reconstruction, therefore the decoration was reconstructed in fresco technique. In addition to these paintings, we have newly discovered almost 100 square meters of painted surfaces in the foyer, also known as a smoking room, in the lobby and on some parts of auditorium.

Unfortunately, only fragments of the decorative paintings in the corridors have been preserved.

The uncovering of paintings, for decades hidden under the layers of paint, is a challenge for the conservation-restoration professionals. As a starting point in the reconstruction of the paintings, basic restoration principles were taken into account. Our leading points were the preservation of the original and its presentation in the most authentic reconstruction, by conserving paintings with compatible and easy removable materials and well-established principle of minimal retouching.

Liublianos SNG operos ir baletu teatro sienų tapybos konservavimo-restauravimo darbai

SNG operos ir baletu teatras yra vientisas XIX a. šėdevras, kurį sudaro išmoningas architektūros, interjero dekoru, dailės ir taikomojo meno darbų mišinys, unikalus to laiku paminklas. Teatras pastatytas 1892 m. pagal čekų architektų J. H. Hrasky ir J. A. Hrubby neorenesanso stiliaus projektą.

2006 m. Slovėnijos kultūros paveldo apsaugos instituto Restauravimo centras, remdamasis ankstesniais tyrimais, parengė detalų vertingiausių elementų restauravimo projektą. Konservavimo ir restauravimo darbus 2008–2010 m. atliko atrinktos grupės, sudarytos iš Liublianos universiteto Dailės ir dizaino akademijoje dėstančių restauratorių, tapytojų, skulptorių ir jų studentų.

Didelę visos Liublianos operos ir baletu teatro renovacijos darbų dalį sudarė sienų tapybos konservavimo ir restauravimo darbai. Kai kurie kūriniai jau buvo restauruoti anksčiau. Deja, stingant ankstesnių darbų dokumentacijos, dalis sienų tapybos darbų galėjo būti tvarkomi tik pagal esamą būklę. Originali žiūrovų salės lubų tapyba, deja, buvo visiškai užtapyta Slavko Pengovo 1961 m. atliekant renovacijos darbus; visgi, atrodo, jis išlaikė originalo kontūrus.

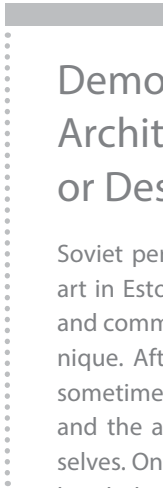
1982 m. buvo renovuotas fasado ištapytas frizas ir frontonas. Pirminė fasado tapyba greičiausiai buvo atlikta sgrafito technika, bet net tuo metu nebuvo pakankamai prieinamos medžiagos, reikalingos visai rekonstrukcijai, todėl dekoras buvo rekonstruotas freskos technika. Be šios tapybos, neseniai atradome beveik 100 kv. m ištapyto paviršiaus vestibulyje, vadinamajame rūkomajame, fojė ir kai kuriose žiūrovų salės vietose. Deja, koridorių dekoratyvinė tapyba išsaugota tik fragmentais.

Tapybos darbų, kuriuos dešimtmečius dengė dažų sluoksniai, atidengimas buvo iššūkis konservatoriams-restauratoriams. Tapybos rekonstravimo išeities taškas buvo pamatiniai restauravimo principai. Mūsų siekis buvo išsaugoti originalą ir pateikti autentiškiausią jo rekonstrukciją, konservuojant tapybą tinkamiausiomis ir lengvai pašalinamomis medžiagomis, laikantis įsigalėjusio minimalaus retušavimo principo.

.....

Hilkka Hiiop
*Estonian Academy of Arts,
Estonian Art Museum, Tallinn, Estonia*

Helen Volber
*Estonian Academy of Arts,
Estonian Art Museum, Tallinn, Estonia*

Demounting the Murals from their Architectural Environment – Salvage or Destruction?

Soviet period was a generous time for the development of monumental art in Estonia – large scale artworks were commissioned for many public and communal buildings, either in al secco, fresco, sgraffito or mosaic technique. After Estonia gained it's independence, many of these buildings, sometimes too big and too costly to upkeep, were not functional anymore and the artworks within them were destroyed with the buildings themselves. On the one hand, economic arguments were valid, but on the other hand, the sensitive background (Soviet era and it's political background) were still a bit too recent and the art created in that time was not yet fully appreciated. Today we have distanced ourselves from that ideological burden and can look at the art of Soviet era more and more through the prism that is free from political memory.

Undeniably the best way to maintain and preserve a piece of art within an architectural context is to preserve the context – the building – itself, but sometimes this proves to be impossible. If faced with destruction of both, at least the artwork could be saved by means of transfer to another carrier. This precedent was created when the building of Estonian Academy of Arts was to be demolished together with many murals made by now renowned Estonian artists during their study period in art school. Students and teachers of conservation department held a workshop, where these frescoes were removed from their original context and transferred to temporary carrier. These frescoes now await for their new life in storage until the new building of Estonian Academy of Arts is finished.

Another case study discussed here is the removal of a large scale mural by Elmar Kits. E. Kits, whose artworks are considered to be remarkable within the context of Estonian monumental art, is undoubtedly one of the representative artists of the Soviet era in Estonia. His large scale (9 by 2.6 meters) mural for the restaurant “Tarvas” in Tartu old department store was commissioned in 1965. In May 2013, municipality of Tartu gave permission to demolish these buildings on condition that the mural will be safely removed and transferred from the building. But how? First solution, worked out by the engineers on the project, saw the removal of a monolith, but the project was at first too risky and difficult to perform. After consultations with conservation specialists another solution was devised that was based on worldwide practice for the removal of murals with glues of different solubility. The presentation will discuss the methods and execution of removal of the mural by E. Kits and frescoes from the Estonian Academy of Arts.

.....

Hilkka Hiiop

Estijos dailės akademijos Restauravimo katedra,

Estijos dailės muziejus, Talinas, Estija

Helen Volber

Estijos dailės akademija, Estijos dailės muziejus,

Talinas, Estija

Sienų tapybos atskyrimas nuo architektūrinės aplinkos – gelbėjimas ar naikinimas?

Sovietmečiu monumentalusis menas Estijoje klestėjo – daugybei viešųjų ir bendruomeninių pastatų buvo užsakomi didelės apimties kūriniai, atliekami netikros freskos (*al secco*), freskos, sgrafito ar mozaikos technika. Estijai atkūrus nepriklausomybę daug šių pastatų, kartais pernelyg didelių ir per brangių išlaikyti, nebeteko savo funkcijos ir buvo nugriauti su visais meno kūriniais juose. Žinoma, ekonominiai argumentai turėjo didelę reikšmę, tačiau ir skausmingasis fonas – sovietmetis ir jo politinis palikimas – buvo pernelyg šviežias, o menas sukurtas tuo laiku dar nebuvo pakankamai vertinamas. Šiandien, nusikratę ideologinės naštos, į sovietmečio meną galime žvelgti vis mažiau veikiami politinės atminties.

Be abejonės, geriausias būdas išlaikyti ir užkonservuoti meno kūrinį architektūrinėje aplinkoje yra išsaugoti pačią aplinką – pastatą, bet kartais tai būna akivaizdžiai neįmanoma. Kai gresia abiejų sunaikinimas, galima išgelbėti bent meno kūrinį, perkeliant jį ant kito pagrindo. Toks precedentas pasitaikė ruošiantis nugriauti Estijos dailės akademijos pastatą, kartu su juo sunaikinti daug sienų tapybos pavyzdžių, sukurtų dabar žinomų estų menininkų, kai jie dar studijavo dailės akademijoje. Restauravimo katedros studentai ir dėstytojai surengė dirbtuves, per kurias freskos buvo atskirtos nuo pirminės aplinkos ir perkeltos ant laikino pagrindo. Šios freskos dabar sandėlyje laukia naujo gyvenimo, kai bus pabaigtas naujasis Estijos dailės akademijos pastatas.

Kitas atvejis, kurį aptarsime pranešime, yra didelės apimties Elmaro Kitso sienų tapybos kūrinio atskyrimas. E. Kitsas, kurio kūriniai Estijos monumentaliojo meno istorijoje laikomi reikšmingais, yra, be abejonės, vienas iš sovietmečio Estijos meną reprezentuojančių menininkų. 1965 m. jis gavo užsakymą sukurti didelės apimties (9 x 2,6 m) sienų tapybos darbą restoranui „Tarvas“ senojoje Tartu universalinėje parduotuvėje. 2013 m. gegužę Tartu savivaldybė davė leidimą nugriauti pastatus su sąlyga, kad šis kūrinys bus saugiai atskirtas ir iškeltas iš pastato. Bet kaip? Pirmas sprendimas, kurį pasiūlė projekto inžinieriai, buvo atskirti kūrinį kaip monolitą, bet tai buvo pernelyg rizikinga ir sudėtinga atlikti. Pasikonsultavus su restauratoriais nuspręsta taikyti pasaulyje paplitusią praktiką ir atskirti sieninės tapybos kūrinį naudojant skirtingo tirpumo klijus. Šiame pranešime pristatysime E. Kitso sienų tapybos ir Estijos dailės akademijos freskų atskyrimo nuo pagrindo metodus ir įgyvendinimą.

.....

